

Зарубіжні авторські зібрання

Теодор

райзер

Це безумство

Харків
«Фоліо»
2025

ВСТУП

Хоч би з якої дзвіниці дививсь на життя — комерційної, релігійної, політичної, суспільної, — хіба не любов рухає всіма його коліщатами?

Щодо власного життя, то тут я завжди чесно, як на сповіді, визнавав за сексом його належну роль панівної та рушійної сили.

Ба більше, ніколи я не приховував його місця в жодній справі чи бодай мотиві. Навпаки, я завжди казав: ось воно. Саме воно рухає оцим і оцим. Назвемо його ганебним чи прекрасним (залежно від ваших уподобань чи переконань), але хіба не стане від того секс менш дивовижним, вражаючим, навіть величним світотворчим імпульсом? Навіщо ж відвертатися, заперечувати, брехати та підміняти вигадками чи релігійними догмами цю беззаперечну істину?

Звісно, інколи мені здавалося, що розуміння цієї гіркої істини може пригальмувати чи навіть обірвати мій соціальний ліфт. Проте бувало й так, що я усвідомлював: такий підхід є не просто корисним, а й радше необхідним, адже він дає ясність, а з ним — і силу в певному розумінні. Ба більше, поставши перед цією істиною, я мав або чесно її визнати — або лицемерно відвертати очі. Відмовившись брехати сам собі, я знайшов певну душевну розраду, яку не здолає жодний суспільний осуд. І це надає відваги.

Попри всі бурі, негаразди (і радощі), любов приносить нам і біди, і скорботи — і радість та розраду посеред цих лих. Крізь сердечний біль, крізь сльози, злість та образи, крізь перемоги

й поразки пробиваються й розквітають краса і нестримна, екстатична радість — настільки потужні, що завдяки їм попри всі труднощі, компроміси, ганьбу, скорботи, жорстокості й руйнації, життя не здається вже такою жалюгідною низкою розчарувань. Ця квітка, може, і похмура, але від того не менш прекрасна.

Тож дозвольте представити вам маленьку дещицю свого життя, напруженого, скорботного, захопливого та приреченого, — ці нариси (чи, якщо вам так більш до вподоби, історії) Аглаї, Елізабет і Сидонії. І вони самі разом зі мною, у думках і почуттях, я впевнений, зрозуміють та приєднаються.

Частина перша

АГЛАЯ

У житті багато чого визначає те, як ви до цього життя ставитеся. У ті часи моє світосприйняття було одним з найгірших. Ішли роки, у моїй голові виникали книжки, а я ніяк не міг узятися за те, щоб бодай якусь витягти з голови на папір. Й у коханні, якого я так жадав, мене теж спіткала невдача.

Похмурий, ображений на весь світ, я замкнувся в собі, викликаючи життя на двобій. Жінки? Та ну їх! До біса всіх жінок! До біса все життя!

Здається, ще вчора у світі панувала мила серцю весна й ласкаве літо, а над моєю головою пливли м'які блискучі хмари! Але ті солодкі дні промайнули, немов пташиний спів на гілках весняних дерев. О, захопиви до нестями весняні та літні ночі, коли ми з нею гуляли разом і почуття нерішуче пробуджувалися в ній — як птах розправляє крила... Чи згасне колись її образ у моєму серці? Навряд чи. Її замріяні очі, її гнучка, ледь хитка хода, її усмішка... вони ніби весь час були переді мною і не давали мені зосередитись на чомусь іншому.

Поступово спогади слабшали, і я поступово, повільно й нерішуче таки брався до роботи. Проте правдивої жаги до життя мені все ще бракувало, і я полишав роботу заради вечірок, п'яних посиденьок — заради будь-якої тривалої оргії, на якій можна було забути. Аж ось, у листопаді, я якось засидівся на вечірці в студії одного угорського художника. Серед гостей там був такий собі росіянин на прізвище Мартинов, а називали його Савич. Це був редактор, співак, поет — *littérateur*, який заробляв тим, що перекладав російські та німецькі п'єси

для англійських та американських театрів. Він був п'яний, з різким характером, дикуватий головою і серцем, але загальною людиною цікава, навіть захоплива.

Мрійливий російський емігрант, романіст-невдаха, мав жінку з дітьми й п'ятдесят п'ять років за плечима. Він воював на Кавказі, писав вірші, співав в опері, чудово знався на літературі, а тепер, дещо киснучи в хандрі, намагався знайти своє місце в цьому мінливому світі.

А його вигляд! Люто пишні вуса, кошлате світло-русяве волосся, блискучі чорно-карі очі... Я був зачарований його особою. Ми нескінченно теревенили про книжки та мистецтво. Мій новий друг розповів, як у свої тридцять (о молодість!) він мріяв змінити світ і полишив батьківщину, щоб допомогти створити комуну на заході Канади. Там такі самі ідеалісти намагалися створити нове мистецтво й новий соціальний устрій. Звісно, як і сотні таких утопій, ця комунa розвалилася.

Тож цей уже не зовсім юний хлопець одружився в Саскачевані (знайшов собі росіянку), смиренно прийняв народження доньки, перебрався в Нью-Йорк, де знайшов золоту жилу на ниві видавництва та журналістики — розбагатів і завів друзів серед акторів, музикантів та художників.

Так ми й заприятелювали. У нас були спільні інтереси, він знав багатьох знаменитостей, з якими я лише мріяв познайомитися. Слово за словом — й ось мій друг запрошує мене завітати принагідно до нього в гості на Ріверсайд-драйв у Верхньому Вестсайді. Його дружина з донькою теж знаються на музиці, живописі, театрі, багато читають. Вони залюбки познайомляться з письменником, хоча ані сам росіянин, ані його сім'я ніколи раніше про мене не чули.

Мій новий приятель мені сподобався, тож я відповів: «Звісно, так!». Але настав світанок, ми попрощалися, і я майже забув, як його звали.

Але він мене запам'ятав добре, і незадовго до Дня подяки мені прийшло від нього запрошення на святкову вечерю. Мене тоді тягнуло до рефлексій на самоті, тож на запрошення я не відповів. Тоді він запросив мене знову — на Різдво. Вони якраз

прочитали тоді мою «Сестру Керрі». На мене чекала святкова вечера, а потім відправа в російській православній церкві.

Лист написала його старша донька. Щось у ньому — пустотливо-веселому, завітчаному дивними зворотами й водночас щирому та доброму — спонукало мене прийняти за прошення. І от у Святвечір о сьомій годині я опинився там — у колі американських і російських родичів та друзів мого приятеля, серед вишуканих манер і шляхетних голосів — у колі, до якого прості смертні на кшталт мене зазвичай не потрапляли. Звичклого до самотності та відстороненості навіть від близьких, мене тут прийняли щиро й беззаперечно.

Господиню, дружину мого нічного приятеля, звали Женя Мартинова. Це була струнка, витончена, граційна пані з охайним овалом нафарбованого обличчя, з високим восковим чолом, з якого просто назад було зачесане гладке рясне синяво-чорне волосся. Під тонкими підведеними чорними бровами світилися чорні мигдалеві очі. Руки її були такі самі — тонкі, довгі й немовби виліплені з воску.

Її дочка Аглая була несхожа на свою поважну й порцеляново-вишукану матір. Вона була вища й дихала суто американською свіжістю та жвавим життєвим шармом, які зазвичай говорять самі за себе й не потребують жодних компліментів.

У неї були великі мрійливі карі очі, низьке чоло, увінчане м'яким хвилястим волоссям, приємно симетричні ніс, рот і підборіддя, гарні маленькі ручки та ніжки. Загалом, і мати, і донька мені однозначно сподобалися.

Але разом із ними у квартирі перебував, здавалося, цілий світ — люди всіх комплекцій та професій! За святковий стіл сіло двадцятєро, а потім, ближче до десятої, прийшло ще стільки ж. Вільна, кипуча й щедра удача Мартинова приваблювала людей.

Мене майже одразу познайомили з кількома оперними співаками, віолончелістами та піаністом. Незабаром мені тиснули руки кілька юристів, художник-ілюстратор, просто художник, двоє письменників і з десяток чи більше інших — армійських і флотських офіцерів, американських та російських

дипломатів. Одним словом, у Мартинова зібрався справжній світський салон.

Під час вечері господиня (її називали «мадам Женья») засипала мене запитаннями, до бесіди радо приєднувалася її дочка, час від часу коротко й трохи нервово стріляючи очима в мій бік. Поруч із нею сидів молодий лейтенант — бездоганий мундир і зачіска, мабуть, жінки вважають таких красенями. Цікаво, чи звертає вона взагалі на нього увагу?

Тим часом господар вихваляв мене у своєму стилі — широко та захоплено. Мовляв, от якби я написав «Сестру Керрі» в Росії, то там я став би справжньою зіркою. Хіба ці американці щось тямлять у літературі? Його глибоко посаджені очі під рудуватими бровами блищали, мов метеори, а пальці перебирали вогняні вуса. Він собі говорив, а я не міг дати собі раду: у мене перед очима то неслися степом козаки, то поставали поважні дипломати й генерали в орденах і моноклях. Аж тут:

— А знаєш, Аглає, перед церквою нам не завадить трохи музики! Агов, Брільове, годі пити, спочатку заспівайте! А ви, Фердищенку, заграєте нам після них!

— Савичу! Як не соромно! Навіщо стільки галасу? — присадила його «мадам Женья». А потім тихо мені: — Нічого, він кращий, ніж здається, ви зрозумієте.

Тим часом Аглая слухняно сіла за фортепіано й почала гортати ноти. Брільов гонорово підвівся та став перед гостями. Він громовим голосом заспівав арію з «Андре Шеньє», а Аглая акомпанувала — ніжно й чуйно.

Потім під її акомпанемент співав і сам Мартинов. Усі співаки обожнювали, як вона акомпанує. Вона сама співала, розумілася на цьому мистецтві, і коли сідала за фортепіано, то своєю грою вміла підтримати співака — і водночас не перетягувати увагу на себе.

Її гра так запала мені в душу тому, що серце моє тоді краялося на шматки і я сам не знав, що про себе думати. «Ось такий собі я, — крутилося в мене в голові, — щойно з дешевої орендованої кімнати, сиджу тут і споглядаю на світ (чи сцену? чи компанію?), незвичний, але такий приємний. Проте

я тут винятково завдяки тому, що одна людина в цьому салоні, господар і мій покровитель, люб'язно мною зацікавилася й тепер розсипає в мій бік похвали, які інші гості зовсім не готові прийняти! Вони нічого про мене не знають, до мене їм цілком байдуже. Не надто приємні це були відчуття, якщо не сказати сильніше.

Мабуть, не піду я ні до якої церкви. Не місце мені в такому товаристві».

Утім, господар був більш спостережливий, ніж мені здавалося. Ані він, ані мадам Женья й чути не хотіли, щоб я ішов додому. Вони помітили мій настрій і занепокоїлися. Мені? Іти? У жодному разі! Навпаки — вони збираються взяти мене до церкви, потім залишити в себе на ніч, а зранку на нас чекав різдвяний сніданок у сімейному колі!

Я погодився. Тепер я вже не почувався таким чужим чи самотнім — щира згода, інтелектуальна та емоційна єдність цієї незвичної родини втішили мене. Коли ми вже помузикували та збиралися до церкви, прийшли ще двоє молодших дітей Мартинова — дочка Юлія і син Адейр. Дочка одразу схопила маму за руку й почала переповідати все, що трапилося з нею за цей вечір.

До церкви ми їхали автомобілями. Аглая вместилася між мною та мамою, закуталася в темну шубу, натягнула на голову теплу шапку й весело щебетала про те, як поводитися в церкві. І все ж таки я помітив, що мене вона сприймає якось особливо — навіть особисто.

Під час служби Божої, як пояснювала дівчина у відповідь на моє випадкове запитання, жінки стоятимуть у храмі з одного боку, чоловіки — з іншого. Діти окремими групами підійдуть до вівтаря. «Юля з Адейром ще вважаються дітьми, тому теж мусять стояти попереду», сказала Аглая і розсміялася.

Й одразу її ніжні карі очі блиснули з-під хутряної шапки:

— Близько місяця тому я прочитала вашу книжку.

— Справді?

— І мені дуже сподобалося. От тільки вона дуже сумна.

— А ви знаєте, як це — коли буває сумно?

ЗМІСТ

Від перекладача	3
Частина перша. АГЛАЯ	7
Частина друга. АГЛАЯ	46
Частина третя. ЕЛІЗАБЕТ	68
Частина четверта. ЕЛІЗАБЕТ	90
Частина п'ята. СИДОНІЯ	108
Частина шоста. СИДОНІЯ	136